
Велибор Берко Савић

НАПОЛЕОН И ВЕЛИКА СРБИЈА

Година 1812. по много чему је одредила судбину српског народа. Била је то година *велике прилике*, али и злослутна година, у којој су се исподешавали многи историјски догађаји. Неки од њих мало познати а неки неправедно изостављени и недовољно истражени. После скоро два столећа од тих драматичних збивања, када се судбина још једном поиграла са српским народом, синтагма да се *историја понавља* – налази своју пуну потврду.

Девета година Првог српског устанка уводила је Србију у стање безизлаза. Преговори са царем Францом I и Наполеоном Бонапартом о покровитељству над Србијом, крајем 1809, током 1810. и 1811. године, нису задовољили Карађорђа и његову стечену сумњу у добронамерност великих сила. Судбина Срба зависила је од ћуди европских владара, који су, зависно од односа снага, територијалних апетита и намера о подели европске Турске, у историографији добро познатог *источног питања*, стварали интересне коалиције.

БУКУРЕШКИ МИР

Долазак генерала Михаила Иларионовича Кутузова (1745-1813) на чело Молдавске (Дунавске) армије (15/27. марта 1811), довео је до прекретнице у односима Русије са Турском и Србијом. Према ратном плану, који је применио одмах по доласку у Букурешт, Кутузов је посебну пажњу обратио храбром српском народу и њиховом вожду Карађорђу. Почео је редовније да шаље устаницима знатне количине оружја и муниције¹, а почетком маја и један одред војника под командом генерала Орурка.² Победа његове војске над војском великог

1 У писму од 4/16. априла Кутузов је обавестио Карађорђа да му шаље, поред раније испоручених сто хиљада, још двеста хиљада патрона за потребе устаника (М.И.Кутузов, *Сборник докуменгов*, том III док. бр. 382, стр. 300-303; Велибор Берко Савић, *Карађорђе-Документи*, том II, стр. 939-941).

2 Снабдевање храном руске војске преузео је Карађорђе, а трошкове исте сносила је Молдавска армија (В.Богишић, *Исписи*, XI, 261; В.Б.Савић, *Исто*, 948,949). Помоћ је слата и у новцу, топовима, баруту и олову.

везира Ахмед-паше код Рушчука (2/14. октобра 1811)³, означила је нову фазу у међусобним односима ове две велике силе. Нашавши се у окружењу са 36.000 војника, на левој обали Дунава, велики везир је био принуђен на преговоре са Кутузовом, који су, званично, почели 19/31. октобра у Ђурђеву. У том тренутку Турска је била спремна да преда Русији Бесарабију и Молдавију, а на захтев Кутузова постављено је и *српско питање*.⁴ Преговори између руских и турских депутата навели су Карађорђа да пошаље у Русију своју делегацију. У поруци руском цару Карађорђе се захвалио на дотадашњој помоћи, с молбом да их цар *не заборави* у својим будућим плановима.⁵

Преговори са Турцима праћени су истовременим преговорима Наполеона са Аустријом и Пруском. Тако је 2/14. марта 1812. дошло до закључења уговора о савезу између Наполеона и Франца I, по којем је Аустрија добила Галицију у замену за Илирске провинције. Овим уговором (члан 6.) гарантована је неповредивост Турске, која је позвана да приступи савезу против Русије. После само десет дана (12/24. марта) закључен је уговор о савезу између Француске и Пруске, о заједничкој акцији против Русије.

Неизбежност рата са Наполеоном и одуговлачење преговора са Турцима, уносили су све веће неспокојство у руски двор. То је дало повода руском цару да припише генералу Кутузову кривицу због спорости преговора, и намеру да га опозове са положаја главнокомандујућег Дунавске армије. Руски цар је за сваки случај спремио две наредбе: једну од 5/17. априла, која би била уручена Кутузову ако мир не буде потписан, и другу, од 9/21. априла, ако се мир потпише. Обе наредбе цар је предао адмиралу Павелу Васиљевичу Чичагову, приликом његовог одласка на положај главнокомандујућег Дунавском армијом. У грозничавој атмосфери Кутузов је журио да закључи толико очекивани уговор о миру са Турцима, не слутећи шта му се спрема у Санкт Петербургу. А било је и крајње време. Од почетка преговора у Ђурђеву (19/31. октобра 1811) прошло је шест и по месеци.

Када је стигао у Букурешт, главни стан Молдавске армије (6/18. маја 1812), адмирал Чичагов је дознао да је претходног дана генерал Кутузов потписао прелиминарне одредбе уговора о миру са Турцима. Испуњавајући наредбу свог цара адмирал Чичагов је предао генералу Кутузову

3 О сукобу код Рушчука, Туртука и Силистрије и великим победама руске војске вид. М.И.Кутузов, том III стр. 641, 666, 667 – рапорт Кутузова цару Александру I. Велики везир Ахмед-паша затражио је примирје. У исто време руско-српске снаге разбиле су турску војску Хуршид-паше недалеко од Ниша (В.Б.Савић, *Карађорђе...*, том II стр. 1042, 1043).

4 Генерал Кутузов се залагао за привилегије које би обезбедиле Србији сопствену управу и прикупљање динара, без учешћа турских чиновника. тврђаве би остале у српским рукама. Предмет овог „конгреса“, како га је Кутузов назвао, био је питање руско-турских граница (М.И.Кутузов, *Сборник...*, III, 672-673).

5 „Налазаћи се сада на крају нада, мени и мојем народу стоји пред очима спасење или пропаст“... стајало је у писму (В.Б.Савић, *Карађорђе...*, том II, стр. 1076-1079).

царски рескрипт од 9/21. априла, у којем се позива у Петроград ради пријема „награде за све познате заслуге”, са налогом да дужност преда адмиралу Чичагову. Очекујући ратификацију уговора о миру од стране великог везира Ахмед-паше, генерал Кутузов је остао у Букурешту још неколико дана. До потписивања је дошло 16/28. маја 1812. у Букурешту (*Букурешки мировни уговор*).⁶ Судбина Србије била је одређена одредбом члана VIII Букурешког уговора, без учешћа српских депутата. Овај Божји мир, како га је називао руски цар приликом ратификације, био је спасоносан по интересе Русије, а у исто време и почетак краја Првог српског устанка. Русија је, пред претећим налетом велике Наполеонове удружене армије, жртвовала једноверну словенску браћу, предајући је у руке вековних непријатеља. Да би избегли фронт према Турској, Русија је овим миром омогућила својим трупама да се ангажују према Наполеону и његовој тројној војној коалицији (Француска, Аустрија, Пруска). Овим документом Србима је обећан потпун опроштај за подизање устанка, Турској враћени сви градови и друга утврђена места у Србији, одобрено јој је да их снабдева артиљеријом и бојном муницијом и да у њих смести своје гарнизоне. Одлучено је да се утврђења, која нису постојала пре устанка поруше, а за накнаду за све уступке турска влада је обећала Србима да ће им, на њихову молбу, дати исте повластице које су уживали турски поданици на Архипелашким острвима, да ће им оставити унутрашњу управу и право на скупљање пореза.

ЈАДРАНСКА ЕКСПЕДИЦИЈА

Карађорђу и његовим најближим сарадницима биле су потпуно напознате чињенице о догађањима које ће потрести Европу. У тајне Наполеонових планова мало ко је био упућен. Све се одвијало у потпуној неизвесности, сходно природи великог императора, који ништа није препуштао случају. Једино су припреме армија трију држава наговештавале нешто велико и значајно. Преговори у Ђурђеву су у Србији само наслућивани, као у затишју пред буру. Да би предупредио евентуалне непогодности текућих догађаја по интересе Србије, Карађорђе је још крајем новембра (27. по старом) 1811. године, послао у Русију специјалну депутацију, у којој су били војвода Јаков Ненадовић, кнез Сима Марковић и Михаило Филиповић Грујовић. Ова депутација је имала задатак да руском цару преда молбу о пријему српског народа под покровитељство „његовог царског величанства”. „У случају закључења мира са Турцима” – писало је у упуству депутатима – „српски народ се ставља под непоколебиво покровитељство руског цара, у свему независан од отоманске Порте⁷...” Депутација је после дугог пута била срдачно примљена у Петрограду, удостојена аудицијенцијом код цара, и том приликом добила уверавања да ће Русија и даље

6 М.И.Кутузов, *Сборник документов*, III, 906-913.

7 В.Б.Савић, *Карађорђе...* том II, стр. 1073, 1074.

пружити ратну и економску помоћ српском народу, и да ће се бринути о њеним интересима.⁸ У повратку из Русије српска депутација је свратила у Букурешт, где се задржала толико да посети новог команданта Дунавске армије адмирала Чичагова. Том приликом примила је 16/28. маја 1812 године писмо за Карађорђа, у којем Чичагов обећава да ће појачати руски корпус у Србији, и да ће послати војне стручњаке за обуку српске војске, у складу са „његовим намерама”. Било је то истог дана када је потписан *Букурешки уговор* о миру. Иако је тим значајним билатералним међународним актом решавано и питање статуса Србије, адмирал Чичагов га не помиње у свом писму Карађорђу, држећи га у заблуди примамљиве *Јадранске експедиције*.

Из Чичаговљевих „намера” крио се амбициозни ратни план, за који је Карађорђе убрзо дознао. У одговору на писмо адмирала Чичагова Карађорђе 2/14. јуна јавља да је примио поруке његове *преузвишености*, које се тичу планова које су му депутати пренели, и који се тичу планова о „будућим дејствима”, са којим је, као и у свим другим предлозима, са свим срцем сагласан...⁹ Не чекајући на Карађорђев одговор, адмирал Чичагов је игром случаја, упутио друго писмо Карађорђу од истог датума (2/14. јуна), препоручујући његовој пажњи потпуковника Александра Полева, са жељом да му *поверује све што у његово име буде говорио... и о свему што се односи на заједничку корист...*¹⁰

Из инструкција адмирала Чичагова датих потпуковнику Полеву, од 3/15. јуна, види се да је свом емисару наложио да испита расположење Срба према Русима, њихову приврженост ранијим плановима и да ли би уговор о миру са Турцима, као и спремање тројне коалиције против Русије поколебало српски народ. Карађорђу је требало предочити да би, у рату са Наполеоном, руска војска ушла у Србију, и заједно са српском војском учествовала у ослобођењу словенских народа. Задатак потпуковника Полева био је и да испита стање морала међу Србима и да ли има противника руским намерама. Ако би их било више, Карађорђу је препоручено да их увери да ти људи, радећи против Руса, раде и против самог Вожда. Посебну пажњу треба обратити на стање у Босни и другим странама, затим мерама које предузимају Французи и Аустријанци, и колики је њихов утицај на Бошњаке и словенске народе. Посебно је наглашено да је руски цар чврст у одлуци да испуни обећање српском народу чак и кад би мир са Турцима био закључен. У том циљу потпуковник Полев је требало да утврди стање комуникација, расположење и потребе народне у предстојећим операцијама.¹¹

8 Вид. писмо председника државног савета Русије Николаја Петровича Румјанцова М.И.Кутузову од 2/14. априла 1812 (*Первое сербское восстание и Россия*, II, 246-247).

9 Исто, II, стр. 255; В.Б.Савић, *Карађорђе...*, II, стр. 1153-1154.

10 В.Б.Савић, *Карађорђе...*, II, стр. 1157-1158.

11 *Внешняя политика России XIX и начала XX века*, Документи Российского министерства иностранных дел, Москва-1970. том шести, стр. 431-432.

Потпуковник Полев је пошао из Букурешта 4/16. јуна, и са још 25 козака прешао Дунав 8/20. истог месеца. У даљој маршрути стигао је у Смедерево четири дана касније, да би 13/25. јуна допутовао у Тополу. После два дана, 16/28. јуна, у главном стану српског Вожда, одржано је саветовање најугледнијих српских старешина, на којем су, осим Карађорђа, учествовали: архимандрит Мелентије Никшић, попечитељ внутрених дела Јаков Ненадовић, попечитељ војених дела Младен Миловановић, попечитељ хазне (касе) народне Сима Марковић и попечитељ иностраних дела Иван Југовић.

Снабдевен инструкцијама свог претпостављеног команданта потпуковник Полев је ове разговоре водио у светлу закљученог мира у Букурешту и војних припрема Наполеонове велике војске за рат са Русима. Члан 8 *букурешког мира* није помињан, нити је ико у српском табору знао за њега. Потпуковник Полев га је прећутао, будући да је имао сасвим другачије инструкције. Детаљи ових разговора нису познати. Дан касније Карађорђе је известио руског емисара, писмом од 17/29. јуна, колико војске може дати у *новим подухватима*, чврсто обећавајући да *може да ангажује 42.000 војника, и то:*

1. *Коњице и пешадије против Босне до 15 хиљада;*

2. *Под сопственом командом, између Албаније и Босне, до 15 хиљада;*

3. *Између Видина и Ниша до 15 хиљада коњице и пешадије...*¹²

са напоменом да овом силом и југоисточни крај Србије буде заштићен.

Карађорђе није пропустио да о исходу тих разговора обавести адмирала Чичагова. У писму од 19. јуна (по старом) јавио му је да је прочитао његова два писма, чије *поруке је примио са радошћу, као и намере, које сматра савршеним начином за опште добро...*, због којих је, *не губећи време да на ово одговори, без оклевања код себе позвао, ради саветовања, старешине достојне ове тајне* (подвукао В.Б.Савић). Одлуку, која ће допринети *општем циљу*, Срби прихватају, са надом да ће бити успешна *ако се благовремено спроведе у живот...*, чије детаље ће потпуковник Полев ближе изнети у свом извештају.¹³

Потпуковник Полев је задовољан отишао из Тополе у Београду, одакле је 24. јуна (6. јула) послао извештај адмиралу Чичагову. Расположење српских старешина описао је као *пламену жељу ка испуњењу овог плана, која је непатворена и није се изразила речима, већ је била написана на лицима њиховим*. Изложени план био је близак Карађорђевог плану из 1809. године, о сједињену српске, црногорске, херцеговачке и руске војске, у заједничком деловању против Турака на свим фронтима, а који се, као што је познато, неславно завршио, коштајући Србију око 30.000 жртава. Тај подухват је пропао захваљујући

12 *Первое сербское восстание и Россия*, том II, стр. 256; В.Б.Савић, *Карађорђе...*, том II, стр. 1162-1163.

13 *Первое сербское восстание и Россия*, том II, стр.256-257; В.Б.Савић, *Карађорђе...*, том II, стр. 1163-1164.

опструкцији тадашњег главнокомандујућег Дунавском армијом генерала Прозоровског, чије трупе нису прешле Дунав, наводно, због високог водостаја, што је довело до турске контраофанзиве, пада Делигарда и других српских утврђења. Одушевљен пријемом у Тополи и Карађорђевој спремности, као и његових најближих сарадника, да прихвате Чичаговљевој *Јадранску експедицију*, Полев није пропустио прилику да свом комаданту каже неку реч о Карађорђу као *великом човеку, који води умерен живот, не по грубости свог карактера, већ по трезвености*. Он је својим војводама говорио: *нама је непристојно да се понашамо по велико-кнежевским церемонијама и да носимо богате одежде, кад нас сва Европа сматра бунтовницима, а не слободним и независним народом.*¹⁴

План адмирала Чичагова, страственог поморца, предвиђао је поход здружене српске, црногорске, херцеговачке и руске војске на Босну и Херцеговину, одакле су турске војске загорчавале српским устаницима живот од почетка револуције (дрински фронт). Освајањем ових простора удружене снеге словенских народа би елиминисале један од два фронта према Турцима, изишле на Јадранско море и тамо се сукобиле са армијом Наполеона. Тиме би био смањен притисак на границе Русије, а можда чак и потпуно одстрањен. Бонапарти је Далмација била једна од важнијих интересних сфера па би овај стратешки обрт у знатној мери пореметио његове освајачке планове. Сан о Великој Србији и обнови Душановог царства Карађорђу је био ближи јави него сви дотадашњи планови. Српски народ у Босни и Херцеговини са одушевљењем би прихватио овај подухват, налазећи у њему јединствену прилику да се ослободи османлијске страховладе.¹⁵

14 *Внешняя политика России XIX и начала XX века, Документи Российского министерства иностранных дел, Москва-1970. том шести, стр. 456-459.*

15 Ватрени поборник *Јадранске експедиције* био је потпуковник Александар Полев. После првог извештаја од 24. јуна, послао је и други од 30. јуна 1812. године из Београда. придобивши српске старешине он је исту подршку добио и од руског комесара у Србији Федора Ивановича Недобе и војних старешина. У другом рапорту потпуковник Полев пише адмиралу Чичагову о плановима Наполеона да на своју страну придобије Султана, и да је у том циљу послао једну делегацију на Порту, са многим поклонима, као и да се Наполеонова војска већ налази у Босни. Из разговора са „многим људима у Београду и из Босне”, да се закључити да житељи Црне Горе, Босне и Херцеговине са одушевљењем очекују почетак обрачуна са Турцима. План би обухватио и одбрану Србије од стране Ниша, чиме би се предупредило сједињење са снагама босанских Турака и француском војском. Напад на Босну ишао би у два правца: први од ушћа Дрине преко Бања Луке ка Травнику, где је било седиште Босанског паше, и други од Вишеграда. овај други правац је предвиђен из више разлога:

- ради пресецања пута из Румелије ка Босни,
- ради сједињења са Црном Гором,

- ради напада на Херцеговину, где има много хришћана а мало Турака, завађених међусобно. овај напад би имао подршку снага из правца Зворника.

Из правца Вишеграда дејствовао би Карађорђе са два пешадијска пука уз садејство житеља Црне Горе и Херцеговине. Овај успешно окончани поход пресекао би француску војску у Далмацији од Немачке и Италије. Напад са сува и с мора принудио

Јадранска експедиција је била амбициозно замишљена. У редовима руских генерала, међутим, примљена је са подсмехом и омаловажавањем, насупрот мишљењу цара Александра I, који је благонаклоно гледао на „проницљиви” план једног од својих најближих високих официра. Ништа и није указивало на неуспех. Напротив, овај смели и мудри план граничио се са реалним авантуризмом. Рачунало се и на садејство руске црноморске флоте, којој не би било тешко да се појави у водама Јадрана, што је адмирал Чичагов и очекивао.

Следећи корак у остварењу *Јадранске експедиције* убрзо је уследио. Непосредни повод за слање руских трупа у Србију, што је адмирал Чичагов обећао, био је упад Турака у једно село у Неготинској крајини, и вест да велика турска војска спрема напад на Гургусовац (Књажевац). О томе је командант Неготина Хајдук Вељко писао генерал-мајору у Дунавској армији Григорију Григоријевичу Енгелгерту, а потом је и Совјет затражио помоћ у војсци. По пријему рапорта од Енгелгерта адмирал Чичагов је дао упутства генерал-мајору и грофу Орурку да са одредом руске војске пређе у Србију, и својим присуством окуражи српски народ и његовог Вожда. Упутство је имало 12 тачака, међу којима и налог да се војска размести по разним местима Србије и формира српски одред у саставу руске војске. Генерал Орурк је, осим тога, имао задатак да у што већој тајности предузме снабдевање војске храном и другим потребама, да прикупља податке о војној снази устаника и са коликим бројем војника може рачунати у борби са Наполеоном. Посебно му је наложено да се израде карте путева кроз Србију, да се распита о бројном стању и војној снази турске војске у Нишкој тврђави и, најзад, провере вести о упаду Француза у Босну.¹⁶ Одред руске војске под командом Орурка прешао је преко Дунава у Србију крајем јуна и наишао на одушевљени пријем у српском народу. По доласку у Београд Орурк је распоредио војску у Шабац, Варварин и Пољанице и предузео све наложене мере адмирала Чичагова.

Привидно спокојство у српском табору било је убрзо поремећено. Држећи Карађорђа у заблуди Руси су сметнули са ума да глас о *Букурешком миру* може доћи са друге стране. Крајем јуна стигла су из нишке тврђаве у Карађорђево главни стан два писма великог везира Хуршид Ахмед-паше, у којима се тријумфално говори о закључењу руско-турског мира и нуде *добре услуге* у предстојећим преговорима са Портом. Посебно је наглашено да Porta великодушно *опрашта* (Карађорђу) *све кривице и злочине које је извршио у прошлости,*

би Турке на молбу за мир, а прелазак свих снага преко Саве, у земљу словенских племена, принудио би Аустријанце да одступе од савеза са Француском и прелазак на руску страну. Тај поход би, са друге стране, запалио пламен рата у народу Италије, Тирола, Швајцарске и саме Германије. Овај судбински обрт одвратио би Наполеонове снаге од напада на Русију, и усмерио их на другу страну (*Внешняя политика России, том шести, стр. 461-463.*)

16 Инструкције главнокомандујућег Дунавском армијом П.В.Чичагова генерал-мајору О.К.Орурку, *Внешняя политика России, том шести, стр. 454-455.*

обећавајући да са турске стране убудуће неће бити војних акција, под условом да се Срби обратe молбом високој Порти и повинују условима из тачке 8. *Букурешког мира*.¹⁷

Карађорђе је одбио диктиране услове капитулације, позивајући се на то да му оне нису познате. После консултација са руским агентом у Србији Федором Ивановичем Недобом, коме је уручио оригинале писама Хуршид-паше, Карађорђе је сазвао у Тополи скупштину виђе-нијих старешина, на којој је одлучено да се не може удовољити турским захтевима, и да се војвода Јаков Ненадовић пошаље у дипломатску мисију адмиралу Чичагову у Букурешт. Дознавши од Недобе да тајну о условима *Букурешког уговора* нема смисла више крити, адмирал Чичагов је 3/15. јула овластио Недобу да Карађорђу и члановима Совјета саопшти одредбе тач. 8, шаљући и њен му текст, са поруком да Србе увери у *сложеност* ситуације у Европи, у којој се рачуна на добијање у времену и бољем решењу српског питања.¹⁸ Пре него што је Недоба успео да разговара са Карађорђем и упозна га са поруком адмирала Чичагова, Карађорђе је у писму главнокомандујућем Дунавске армије од 8/20. јула навео да *не може да верује у одредбе из уговора о миру, по којој би рат са Турском могао бити окончан противно интересима српског народа..* Подсетио је да је Цар обећао српским депутатима *спасење народа*, у које он и даље верује. Одбијајући да преда оружје које је *проливеном народном крви купљено, а чија би предаја у руке вечном непријатељу нанело трајну срамоту народу пред светом*, Карађорђе радије пристаје на *будући кратак мир, који сматра општенародном жртвом, и којем је часније приклонити се него општем разоружању*.¹⁹ Адмирал Чичагов и даље истрајава у остварењу својих амбициозних планова. Из Карађорђевог писма Чичагову од 10/22. јула види се да је српског Вожда посетио генерал-мајор Оурк, и да му је том приликом уручио нове поруке. Карађорђе, не само да је сагласан да, при проласку кроз Србију, предводи војску од 15.000 људи, заједно са руском војском, већ и са радошћу прима све што је у заједничком интересу. Он и даље подржава план о *Јадранској експедицији*, изражавајући спремност да српске устанике наоружа и организује у борби против непријатеља.²⁰

МИСИЈА МАРКА ИВЕЛИЧА

Почетком јула било је јасно да је учешће Молдавске (Дунавске армије) на главном ратишту против Наполеонове војске неопходно.

17 *Первое сербское восстание и Россия*, том II, стр. 261; В.Б.Савић, *Карађорђе...*, том II, стр. 1165.

18 *Внешняя политика России*, том шести, стр. 469-471.

19 *Первое сербское восстание и Россия*, II, стр. 262-263; В.Б.Савић, *Карађорђе...*, том II, стр. 1169.

20 *Первое сербское восстание и Россия*, том II, стр. 262 (аднотација); В.Б.Савић, *Карађорђе...*, том II, стр. 1172-1173.

Ипак, цар Александар I је своју одлуку саопштио адмиралу Чичагову у опрезној форми. У писму од 6/18. јула цар је препустио свом адмиралу да сам одлучи да ли је могуће почињати експедицију против Француза у Далмацији, у условима мира са Турском, или своју армију ставити у одбрану западног фронта. Поход преко Босне и Херцеговине довео би до раскида односа са Портом а тиме и до обнове непријатељстава, будући да је тамошње подручје имало стратешки значај за Турску.²¹

Адмиралу Чичагову није остало ништа друго него да се повинују наредби свог цара. Амбициозни план освајања Босне и Херцеговине и излазак на море у широком фронту, са снажном руско-српском војском, подржан од Црногораца и Херцеговаца, пао је у воду. Била је то велика прилика српског Вожда да оствари сан о обнови Душановог царства. Може се замислити колико је било разочарење Ђорђа Петровића Карађорђа када је примио писмо адмирала Чичагова од 14/26. јула. Жалећи што су га Турци својим преурањеним захтевима довели у непокојство, Чичагов не пропушта прилику да српског вођу увери у одлучност цара Александра да *изгради срећу храбрим Србима*. То би значило да покровитељство над српским народом није престало. За сваки случај, Чичагов саветује Карађорђу да пошаље своје депутате у Цариград или Челеби-ефендији у Софију, где би се преговарало у светлу нових околности. Свесрдно му препоручује руског изасланика у Цариграду Андреја Јаковлевича Италинског, који ће српској депутацији бити при руци у преговорима. Истовремено, адмирал Чичагов даје инструкције генералу Орурку, у којима се говори о новонасталој ситуацији и потреби да се Карађорђу предоче околности због којих је потребно ступити у контакт са Турцима, у кладу са *Букурешким уговором* о миру, и нужност повлачења руских трупа из Србије. Рачунајући на чврстину духа српског народа, генерал Орурк је овлашћен да помогне Карађорђу саветима у вези са слањем српске депутације у Софију, односно Цариград, како би се добило у времену. Чичагов налаже Орурку да предузме и све мере у оквиру повлачења повереног му одреда из Србије.²² Тако су планови у вези са *Јадранском експедицијом* морали да се одгоде у неизвесности. Спремање Наполеона и његових савезника за напад на Русију принудило је руски двор да све снаге усмери на заштиту царевине, која би, у исто време, била *корисна и за све који се налазе под њеним покровитељством?!*

Нове стратешке потезе руског цара адмирал Чичагов је објаснио Карађорђу у писму од 15/27. јула. Одговарајући на Карађорђево писмо од 10/22. јула главнокомандујући Дунавском армијом истиче да није ни сумњао у спремност Срба да се удруже у рату против заједничког

21 Писмо цара Александра I Чичагову од 6/18. јула (С.Горянов, 1812. год. *Документы Государственного и С. Петербургского Главного архивов*, Опись документам 1812. года, СП, 1912, стр. 84-86

22 *Внешняя политика России*, том шести, стр. 508-509; В.Б.Савић, *Карађорђе...*, том II, стр. 1174-1175.

непријатеља. Али сада Турци иису непријатељи наши – истиче Чичагов. Политичке прилике су се измениле. Безгранично Наполеоново честољубље и слабост већег дела европских народа утицали су на ову промену. Сви су се наоружали против Русије, а Наполеон је наумио да је разори, због чега је убрзано закључење мира са Портом и обједињавање свих својих снага²³... Ново царско писмо Чичагову од 18/30. јула, у којем се без оградe налаже повлачење руске војске из Србије и њен хитан одлазак на север и отклањају све сумње у искреност Русије при закључењу *Букурешког уговора*, а тиме и могућност Турске да уђе у евентуални савез са Наполеоном.²⁴

У међувремену Наполеонова велика армија неометено је прешла реку Њемен и кренула у унутрашњост руске империје. Потпомогнута савезницима бројала је 170.000 војника. Сваки руски борац морао је стати на браник Родини... Снаге српских устаника, одласком руских војника, изгубиле су у ударној снази, али и у моралном погледу. Но, и поред тога, Карађорђе и даље остаје у вези са адмиралом Чичаговом, уздајући се у трачак наде за спас српског народа, који је остао усамљен. И даље се узајамно размењују дипломатске мисије. Чичагов шаље у Тополу 16/28. јула Марка Константиновића Ивелића (1740-1825), досељеника из Херцеговине, иначе генерала у руској војсци од 1790. године, рачунајући на његово српско порекло и поверење које Срби у њега имају. У инструкцијама, формулисаним у шест тачака, Ивелич је имао задатак да Карађорђу објасни политичко и војно стање у Европи и положај Русије поводом сукоба са Наполеоновом коалицијом. Повлачење руске војске из Србије објашњава се мером предострожности, у складу са уговором о миру са Турском и, у исто време, потребом одбране земље. Србе треба убедити у нужност поштовања одредбе тач. 8 *Букурешког уговора*, и живот у миру са Турцима, али и чување свог оружја за будућу повољну прилику, која би обезбедила српску самосталност. Преговори са Турцима требало би да се воде у Цариграду, између српске депутације и Порте, на којима би се говорило о условима предаје српских тврђава Турцима. Србима би у овим преговорима дипломатску помоћ пружио руски посланик Италински. Утехе ради, генерал Ивелич је понео царска одликовања за српске старешине: Карађорђу орден Свете Ане I реда, а другим старешинама ордене Свете Ане II реда и једну златну медаљу.²⁵

Стицајем околности, дан касније (17/29. јула), одржана је у Тополи скупштина српских старешина, на којој је, поред осталог, одлучено да

23 *Первое сербское восстание и Россия*, том II, стр. 264; В.Б.Савић, *Карађорђе...*, том II, стр. 1176-1177.

24 Као под 21, стр. 89-90.

25 *Внешняя политика России*, том шести, док. 217, стр. 518-520; *Споменик СКА* књ. XXXVII, Београд, 1900, стр. 141-143. М.К.Ивелич је понео и наредбу О.К.Орурку да одмах повуче војску из Србије (*Первое сербское восстание и Россия*, том II док. 269, стр. 265.)

се у главни стан Дунавске армије пошаље попечитељ унутрашњих дела војвода Јаков Ненадовић. У наложенијама Карађорђе је дао инструкције војводи Јакову, у којима се износи да је *Букурешки уговор* за српски народ веома опасан, да се Турцима у руке не могу предати градови и топови, нити Срби са Турцима више могу заједно живети. Од Чичагова се тражи барут и олово, као и останак одреда генерала Орурка на граници према Нишкој тврђави, док се стање не измени.²⁶ Четири дана касније, 21. јула, Карађорђе је издао проглас српском народу, у којем га извештава о руско-турском миру и слању српског депутата у Русију. Карађорђе напомиње да је једна депутација отишла у Цариград, са надом да ће Султан потврдити своју милост српском народу и пуну амнестију обећану *Букурешким уговором*.²⁷

У даљој преписци Карађорђа и Чичагова потврђује се оно што је већ речено, са излицима оданости и разумевања за интересе обе стране. Своје велико разочарење у судбину заједничких напора за ослобођење и уједињење српског народа Карађорђе је саопштио црногорском владци Петру Петровићу Његошу I, у писму од 30. јула, које је послао по анхимандриту манастира Пиве Арсенију Јовановићу Гаговићу, који је тих дана био у дипломатској мисији код Карађорђа.²⁸ У свом писму Чичагову од 31. јула Карађорђе изражава жаљење што не може са Србима да учествује у рату против Наполеона, као и спремност да поштује одредбе мира са Турцима.²⁹ Жилави дух српског Војвода био је сломљен. Са своје стране адмирал Чичагов је, у свом извештају од 31. јула, обавестио цара о предузетим мерама у Србији око извршења плана *Јадранске експедиције* и спремности устаника да у њој учествују са војском од 42.000 људи. Посебно је нагласио да је Карађорђе све промене разумно прихватио и да је послао у Цариград своју депутацију на преговоре са Портом.³⁰ Његова упорност да са Србима отвори други фронт у рату са Наполеоном најзад је била скршена. *Виши интереси* превагнули су над, наводно, авантуристичким.

Крај ове амбициозне експедиције и велике прилике српског народа добио је свој расплет у августу исте године. После сусрета са генералом Марком Ивелићем, 28. јула у Тополи, Карађорђе је 1/13. августа позвао најзнатније српске старешине на скупштину у манастир Враћевшницу.³¹ На велику госпојину, 15/27. августа, под пуном тајношћу, одржана је скупштина у присуству 90 највиших српских старешина. У свечаној

26 Лазар Арсенијевић Баталака, *Историја српског устанка*, II стр. 971-972; В.Б.Савић, *Карађорђе...*, том II, стр. 1182-1183.

27 М.Светић (Јован Хаџић), *Голубица*, V стр. 283; В.Б.Савић, *Карађорђе...*, том II, стр. 1184-1185.

28 Препис Ј.Шафарика, Архив САНУ, Бгд, бр. 487; Д.Вуксан, *Записи*, 1927, стр. 117-118; В.Б.Савић, *Карађорђе...*, том II, стр. 1196-1197.

29 В.Б.Савић, *Карађорђе...*, том II, стр. 1197-1198.

30 *Внешняя политика России*, том шести, стр. 538-540.

31 М.Светић, *Голубица*, V стр. 210-211; В.Б.Савић, *Прота Матеја Пенадовић, Акта и Писма*, Г. Милановац, 1984, стр. 202; В.Б.Савић, *Карађорђе...*, том II, стр. 1199-1200.

прилици, уз грмљавину топова, прихваћена је и потврђена тач. 8 *Букурешког уговора*, коју је прочитао Карађорђевић први секретар Јанићије Димитријевић Ђурић. Сутрадан, 16/28. августа, архимандрит Милентије Никшић читао је, а старешине и народ, који се ту затекао, понављали су заклетву верности Карађорђу, депешу адмиралу Чучагову и адресу верности цару Александру I, као и Прокламацију српском народу о одбрани отаџбине и *народној светој војни*.³² У адреси верности и привржености српског народа према Русији, поред осталог, речено је да...*Србија и српски народ памте безбројна добротинства Русије, да обећавају и обавезују се истоверној и истоплеменској Русији, и убудуће време и све векове, да ће остати верни и одани, и никада и ни у чему неће их мењати, као што је то до данас било доказивано и речју и делом и вером (срца и духа) заувек и у свакој прилици*³³... На ову искрену, али и безнадежну, оданост српског народа, пет месеци касније, у јануару 1813. године, одговорио је својеручно руски цар српском Вожду. У писму је, поред осталог, писало: *Љубезни брате, Георгије Петровићу! Веома жалим Што је Русија данас принуђена да остави Србију, и да свим силама окрене против Бонапарте и спасе себе. Дај, Боже, да се Русија одбрани и остане читава, она Србију неће оставити. Ако би Србија, изнад очекивања, и настрадала, Русија ће је избавити и обновити је још бољом него што је била*.³⁴

Пропаст Наполеоновог похода на Русију није битно утицала на статус Србије, чија је судбина била запечаћена одредбом тач. 8 *Букурешког уговора*. Карађорђе и његове војводе, па и восцели српски народ, нису дуго гајили илузије у добронамерност Русије и обећану помоћ. Дипломатски кораци младе српске државе код Порте само су одлагале Демоклов мач над главом српске нације. Окренут коначном обрачуну са Наполеоновом Европом, цар Александар је заборавио на своја обећања, не помишљајући да Наполеонов пораз и новонасталу ситуацију искористи и повољно реши српско питање. Дипломатски кораци руског посланика Италинског у Цариграду, предузимани у правцу одвраћања Порте од ратних операција на Србију, такође нису дали никакве резултате. Заузет стварањем шесте коалиције, руски цар је већ 16/28. фебруара 1813. године ступио у савез са Пруском,³⁵ којем ће, пет месеци касније, 28. августа, приступити и Аустрија, доскорашње Наполеонове савезнице...³⁶

Европа постаје поприште дипломатских али и војних окршаја на два фронта: један између великих сила Европе, а други између Турске и

32 В.Б.Савић, *Карађорђе...*, том II, стр. 1203-1206. (Прокламација се може наћи у неколико извора, овде наведених).

33 А.Н.Петров, *Война России съ Турцией 1806-1812.г.*, том III стр. 406; В.Б.Савић, *Карађорђе...*, том II, стр. 1202.

34 А.Н.Петров, *Война России съ Турцией...*, том III стр. 407.

35 *Внешняя политика России*, том седми, стр. 63-68.

36 Исто, том седми, стр. 369-377.

њене бивше провинције Србије. Овај, други, фронт се делимично приближавао свом крају. Турска се током зиме 1812/13. и целог пролећа убрзано спрема да нападне Србију са великом војском, добро опремљеном и по својој снази сигурно већој него у многим бојевима са Русима. У спровођењу овог пакленог плана за потпуно покорене устаника, Турској ништа није стајало на путу. После пеузимања Молдавије и Влашке из руских руку, и уклањања Мула-паше из Видина, за Порту је остало да се реши једино још српско питање. Користећи се жестоким обрачуном највећих европских сила, Француске и Русије, Турска се као шакал бачила на немоћну жртву, која је остала без заштитника. преговори између српских изасланика у Софији са Челеби-ефендијом и Али-пашом, вођени су ради реда, и са намером одлагања коначне одлуке. Српски предлози нису могли да задовоље турску страну ни на који начин, поготово што су били у супротности са *Букурешким уговором о миру*. Ни Срби, с друге стране, нису могли да се помире са повратком вековних тлачитеља, којима су одолевали непуних десет година. Тешко стечена слобода, за коју су гинули и храбро је бранили, није могла да се приклони турском јарму без већих жртава. Старе ране још нису зацељене да би могле нове да се приме без роптања. *Прокламација о народној светој војни* био је најбољи одговор векомном непријатељу на његове тежње да поврати изгубљену провинцију и умири *побуњене невернике*. Био је то велики психолошки притисак моћне отоманске империје на малу Србију, срчану и храбру, али и потпуно исцрпenu вишегодошњим опстајањем на мртвој стражи, а одлука да се брани слобода по сваку цену јача од разума.

Пропаст првог српског устника је катастрофа великих размера. Пред разбеснелим Османлијама, жељним одмазде, пребегло је преко Саве и Дунава око 100.000 људи. Много их је страдало од огња и мача турских силника. Уместо да са руском армијом изађе на Јадранско мореи припоји Босну и Херцеговину, Србија је из овог периода изашла са ранама које се неће моћи излечити током целог деветнаестог столећа. Тако је Наполеонов поход на Русију осујетио амбициозне планове српског Вожда Карађорђа и руског адмирала Чичагова, остајући у историји забележен као зла коб српског народа. Део одговорности пада на души руском народу.

Мали народи су одувек служили као живи штит великим, као жртвено јагње, чија је крв уткана у темеље империја и њихових освајачких планова. Србија је касније, у неколико прилика, имала изгледа да уједини свој народ у једну државу. Ни једна није искоришћена. Догађаји који су уследили после пропасти друге Југославије, то најбоље потврђују. Понајвише нашом неслогом. И после више од 180 година не можемо да се отмемо утиску да се историја понавља.

У трагичном смислу, свакако.

РЕЗИМЕ

Први српски устанак (1804-1813) подигнут против моћне Отоманске империје ближио се крају. Храбри српски устаници одолевали су сталним упадима турских хорди на територију омалене Србије уз често симболичну помоћ Русије у људству и ратном материјалу. Доласком генерала Михаила Иларионовича Кутузова на чело Молдавске (Дунавске) армије (13. марта 1811) дошло је до прекретнице у односима Русије са Турском и Србијом. Срби добијају знатне количине оружја и муниције а почетком маја послао је у Србију и један одред руских војника. Победа руске војске над армијом Ахмед-паше код Рушчуда (12/24. октобра 1811) означила је нову фазу у односима ове две велике силе. Турска је била принуђена на преговоре и предају руској царевини Басарабије и Молдавије. Постављено је и *српско питање*. Преговори су праћени истовременом припремом Наполеоне инвазије на Русију, у којој би учествовале војске Аустрије и Пруске. Од почетка преговора (19/31. октобра 1811) до *Букурешког мира* (16/28. маја 1812) прошло је пуних седам месеци. Тачком 8 уговора о миру одлучена је и судбина српског народа, без учешћа њених представника! Вековни српски непријатељ би се вратио у Србију као окупатор, уз неке повластице дате турским поданицима Архипелашких острва. Доласком на чело Молдавске армије адмирала Павела Васиљевича Чичагова јавља се и трачак наде у опстанак младе српске државе. У сарадњи са српским вождом Карађорђем адмирал Чичагов припрема тзв. *Јадранску експедицију*, по којој би удружене руско-српске снаге нападе турску војску у Босни и Херцеговини, избиле на Јадранско море, и на тај начин одвратиле Наполеона од напада на Русију. Рачунало се и на упад српске војске на територију Аустрије (данашња Војводина) где је српски народ имао већину становништва, чиме би се утицало на Аустрију да изађе из коалиције са Наполеоном. Овај амбициозан план био је подржан од руског цара Александра I, али је Наполеонов упад у Русију осујетио амбициозан план двојице команданата – Чичагова и Карађорђа. Руси су све снаге усмерили ка одбрани земље, па је и руски одред из Србије морао да се повинује одлуци више команде. Србија је била остављена сама себи. Жртвована је интересима велике Русије, која ју је оставила на ивици понора. *Велика прилика* српског народа је пропала у неповрат. Да је *Јадранска експедиција* озбиљније схваћена, политичка карта Европе изгледала би сасвим другачије. Србија би стекла славу Душановог царства, а њене границе обухватале би и Босну и Херцеговину. Сан свих Срба о Великој Србији никада се више неће остварити. Пропашћу Првог српског устанка покопане су све наде. Зато је и Наполеонов поход на Русију зла коб српског народа.

SUMMARY

The first Serbian uprising (1804-1813) which was set up against the powerful Ottoman empire was coming to its end. Brave Serbian insurrectionists resisted the constant raids of Turkish hordes to the territory of smallish Serbia. Russia often helped symbolically in man-power and war material. The arrival of general Mihail Ilarionovič Kutuzov as head of Moldavia (Danube) army (March 13th 1811.) marked the turningpoint in relations of Russia to Turkey and Serbia. The Serbs received large quantities of weapons and ammunition and at the beginning of May one unit of Russian soldiers was sent to Serbia. The victory of the Russian army over the army of Ahmed-pasha at Ruščud (12/24 October 1811) marked a new stage in relations of these two big forces. Turkey was forced

to negotiate and to surrender Barabaria and Moldavia to the Russian empire. Serbian question was also raised. The negotiations were followed by the simultaneous preparation of Napoleon's invasion on Russia, where Austrian and Russian army would take part. Since the beginning of negotiations (19-31 October 1811) until the Peace for Bucharest (16/28 May 1812) seven complete months had passed. Clause 8. of the Peace Contract stipulated the fate of Serbian people, without the participation of its representatives. Century – old Serbian enemy would come back to Serbia to occupy it with some privileges given to Turkish subjects at Archipelago islands. When admiral Pavel Vasiljevič Čičagov took the lead of the Moldavian army, a ray of hope appeared concerning the survival of young Serbian state. In cooperation with the Serbian leader Karadorde, admiral Čičagov prepared the so-called *Adriatic expedition*, which implied that associated Russian-Serbian forces attack the Turkish army in Bosnia and Herrcegovina, to reach the Adriatic thus discouraging Napoleon to attack Russia. The Serbian army should have also invaded the Austrian territory (nowadays' Vojvodina) where the population was overwhelmingly Serbian, which could cause Austria to get out of coalition with Napoleon. The ambitious plan was supported by the Russian emperor Alexander I, but Napoleon's invasion on Russia was prevented by the ambitious plan of two commanders – Čičagov and Karadorde. The Russians aimed all their forces towards the defense of the country, so that the Russian unit from Serbia, had to submit to the decision of the higher command. Serbia was left to itself. It was sacrificed to the interests of great Russia, which left it at the brink of the abyss. The big opportunity of Serbian people was irretrievable. If the Adriatic expedition had been conceived much more seriously, political map of Europe would have looked quite different. Serbia would have become glorious like Dušan's empire, and its frontiers would also encircle Bosnia and Herzegovina. The dream of all Serbs about Great Serbia will come true never again. All hopes were buried with the failure of the First Serbian uprising. That is the reason why Napoleon's raid to Russia was the fate of the Serbian people.